

Současný stav evropské bezpečnosti

Petr Robejšek

Rizika a aktéři

Máme-li hodnotit stav evropské bezpečnosti, je třeba se nejprve pokusit definovat nejdůležitější rizika. Jako východisko našich úvah slouží zjištění, že se podstatná část bezpečnostních rizik vzdaluje od Evropy a zároveň nabývá globální charakter.

V posledních letech se jak ve vědě, tak i v politice prosadil poznatek, že bezpečnost jedince i společnosti není ohrožena pouze zbrojením a válkou. Objevila se nová ohrožení národní a mezinárodní bezpečnosti, která nelze odvrátit vojenskou obranou.¹ H. Haf-tendorn poukazuje na to, že se percepce ohrožení v západních průmyslově vyspělých zemích přesouvají od vojenských konfliktů k ekonomickým a ekologickým krizím.² V budoucnosti lze očekávat i vzrůstající napětí a konflikty ve vztahu k využívání přírodních zdrojů.³ Další zdroje konfliktů spočívají v rozdílech mezi bohatými a chudými společnostmi.⁴ Bezpečnostněpolitická ohrožení souvisejí také s otázkami vysoké zadluženosti rozvojových zemí, s pauperismem a s migračními pohyby.⁵ I v souvislosti s „novou bídou“ v západních společnostech nadbytku vznikají některé krizové potenciály.⁶

Operacionalizace těchto obecných ohrožení pro evropskou bezpečnost vede v první řadě k jejich lokalizování v krizovém oblouku mezi Marokem a Pákistánem. Konflikty, které v tomto regionu „dozrávají“, jsou spojeny s ekonomickou slabostí, s přelidněním, se zadlužeností, s ideologickými hnutími, s nacionálními, etnickými a kulturními protiklady a v neposlední řadě i s mocensko-politickými zájmy. Ve své manifestační formě mohou nabývat podobu lokálních válek, jejichž destruktivnost se může obrátit proti evropským ekonomikám (např. v souvislosti se zásobováním surovinami). Další variantou ohrožení evropské bezpečnosti z této – ale nejen z této – oblasti je státní nebo skupinový terorismus, jenž je sice zaměřen proti některým evropským mocnostem či institucím, ale mohl by mít snadno představitelné následky pro celý kontinent. Obdobné závěry platí i pro ohrožení, která přicházejí z prostoru bývalého Sovětského svazu.

Obrátme nyní naši pozornost k nejdůležitějším politickým aktérům na poli evropské bezpečnosti. Pařížská Charta pro novou Evropu z roku 1990 byla mj. výrazem tehdy převládajícího přesvědčení, že političtí aktéři budou při odstraňování zmíněných rizik intenzivně spolupracovat.⁷ Vzhledem k tehdejší proklamativní jednotě se úlohy evropské bezpečnostní politiky zdály zvládnutelné.⁸ Po pěti letech je třeba se nejen smířit se skutečností, že spolupráce a koordinovance v evropské politice zůstávají předběžně nedostupnými ideály. Mnohem závažnější je však další zjištění. Všichni političtí aktéři na evropské scéně představují dnes pro bezpečnost kontinentu větší nebo menší riziko. Na prvním místě je třeba uvést Rusko.

Rusko

Ještě v roce 1993 experti vedli spory o existenci různých zahraničněpolitických proudů ve vnitroruské diskuzi.⁹ O dva roky později se zdá, že se v operativní politice Ruska prosadil jeden z nich, a to „geopolitický realismus“. Tento myšlenkový směr formuluje zahraničněpolitické cíle Ruska v pojmech moci a vlivu. Jeho centrální teze zdůrazňuje nutnost

mocenské politiky a mocenské projekce na celém teritoriu bývalého Sovětského svazu.¹⁰ Ruské diplomacii se přes hospodářskou krizi a vojenské oslabení podařilo nahradit Sovětský svaz, rozbitý ve jménu sebeurčení, ruskou nadvládou v blízkém zahraničí, ale ve stejné míře i faktické právo veta ve všech klíčových otázkách regionu. Rozpadem ohrožené Rusko¹¹ se v průběhu roku 1993 začalo obklopat řetězcem satelitů. V současnosti se množí známky toho, že kromě „pipelines“¹² a „kreditových linií“¹³ vzniká ještě užší vztahová síť. Na místě bývalého Sovětského svazu se objevuje obranná¹⁴ a hospodářská unie jeho následnických států.¹⁵

Navíc se Rusko – stejně jako svého času SSSR – snaží zásadně ovlivňovat strategická rozhodnutí ve středoevropském a východoevropském prostoru a omezovat vývojové možnosti bývalých členů socialistického tábora. Na rozdíl od Sovětského svazu se však Rusko vůbec nepodílí na ekonomických nákladech svého retardujícího vlivu (jako tomu bylo např. v případě nižších cen surovin uvnitř RVHP). Tyto skutečnosti jsou stejně znepokojující jako válka v Čečensku, jaderné obchody s Íránem, porušení vídeňských dokumentů o konvenční výzbroji či svévolnost ruského generála v uniformě vojsk Spojených národů v bývalé Jugoslávii. Rozhodující roli pro evropskou bezpečnost má ale celkový osud ruské sociálně-ekonomické modernizace.

V poslední době přibývají příznaky toho, že došlo k zastavení západně inspirovaného reformního procesu. Jestliže Moskva odmítne západní kritéria ekonomického vývoje, bude se ruské hospodářství nadále vyvíjet na podstatně nižší úrovni než jeho dosavadní západní vzory. Ruský prostor pak bude mít i v budoucnosti převážně industriální a agrární charakter.¹⁶ Jeho ekonomice budou v tom případě dominovat tři oblasti: agrárně-průmyslový komplex, energetický sektor a zbrojní průmysl.¹⁷ „Západně“ inspirovaná modernizace Ruska by musela směřovat právě opačným směrem. Od produktů, které jsou náročné na práci a suroviny a typické pro socialistickou minulost, směrem k produktům náročným na „human-capital“ a typickým pro moderní ekonomiku. Tato cesta je v dohledné budoucnosti uzavřena, a tak Rusko ztrácí kontakt s vývojem vedoucích hospodářských mocností světa, které se již nalézají v postindustriální vývojové fázi.¹⁸

Přesto je však ruská ekonomika dostatečně velká na to, aby zabezpečovala uzavřený zboží oběh, základní potřeby obyvatelstva a status vojenské velmoci. Nerozpadne-li se, přežije Rusko jako obsoletní ekonomická a politická entita vybavená některými atributy velmoci. Bude-li se dále vyvíjet v rámci tradičního průmyslového vzorce, bude postrádat „soft power“¹⁹ skutečně moderních velmocí.²⁰ Jakákoli budoucí ruská vláda bude tudíž s velkou pravděpodobností donucena k provedení zahraničněpolitické instrumentalizace své nevypočitatelnosti v důsledku panujícího ekonomického, ekologického, sociálního a politického chaosu v zemi a samozřejmě i své zbývající vojenské síly. Bylo by zcela iluzorní očekávat, že ruská „classe politique“ („politická třída“) bude ochotna vyměnit tyto zbylé atributy velmocenského statu za nejistou a dlouhodobou perspektivu hospodářské a politické modernizace země.²¹ Navíc lze očekávat, že se Rusko v budoucnosti pokusí postavit do čela koalice „chudých národů“ proti „bohatému a kosmopolitnímu“ Západu.

S poměrně velkou jistotou lze tedy konstatovat, že stojíme na prahu nové konfrontační fáze z Ruskem. Poslední příčina této skutečnosti spočívá v rozporu mezi přetrvávajícím nárokem ruských elit na velmocenský status a ekonomickou zaostalostí země. Zatím je sporné, zda se západním postindustriálním společností podaří vůči takovéto výzvě obstát vojensky, ekonomicky a zejména sociálně-politicky.

Západ

Na první pohled západní společnosti nepatří do ve výčtu zdrojů rizik pro evropskou bezpečnost. Soustředíme-li však naši pozornost na zranitelnost liberálních demokracií a zejména na jejich způsobilost k účinné zahraniční a bezpečnostní politice, odhalíme oprávněnost tohoto přiřazení.

Mnohé nasvědčuje tomu, že „spořádané nepřátelství“ před rokem 1989 zastíralo omezenou akceschopnost západních demokracií.²² Tato myšlenka se vnučuje při hodnocení působení západních politických elit před a po tomto datu. Jednoznačně předstrukturovaná situace v období studené války kladla na kvalitu „politické třídy“ nižší nároky než nynější chaotická postkomunistická fáze. Navíc konflikt mezi Východem a Západem omezoval možnosti intelektuálních dobrodruhů typu amerického státního sekretáře Talbotta, který zodpovídá za americkou politiku vůči Rusku. Zveřejnění těch nejjobskurnějších myšlenek naivních amatérů ve vysokých úřadech (J. Carter byl v tomto ohledu čítankový příklad) tehdy blokovalo vnímané a praktikované nepřátelství druhé strany. Tím, že tyto myšlenkové produkty neopustily poradní místnosti, nemohly znejistit přátele a povzbudit konkurenty. Odpadnutí uvedených vlivů má v současnosti závažné následky. V posledních dvou letech změnilo Spojené státy a s nimi i Brusel čtyřikrát svou pozici vůči rozšíření NATO na Východ.²³ Díky své nejnovější iniciativě ohledně ruského členství v NATO se americký prezident ocitá na nejlepší cestě k tomu, aby se zařadil mezi bezpečnostněpolitická rizika, a to nejen pro bývalé socialistické státy.²⁴

Zánik reálného socialismu zastihl západní elity nepřipravené. Od novinářů přes vědce až po politiky chvátají od mítinku k mítinku poslouchat stále stejné myšlenky stále stejných osobností, které jsou samy obětmi tohoto hektického politického turismu, a proto nejsou fyzicky schopné ani postihnout celou složitost neustále se měnící situace, natož ji analyzovat a interpretovat.²⁵ Kolotoč diplomatické zdvořilosti a intelektuálního „komplicovství“ vede k myšlenkovému zprůměrnění ve vědě i v politice v době, kdy není nic důležitějšího než chladná analýza a rozhodná akce.

Tyto elity jsou však věrným obrazem západních společností, které ze studené války profitovaly více, než jim bylo v jejím průběhu zřejmé, a v důsledku toho se staly z pohodlnějšími a změkčilými. Nikoli náhodou odmítají Západoevropané akceptovat snížení životní úrovně ve jméno odstranění hospodářských a politických následků komunistické éry, anebo dokonce obětovat své životy pro „cizí“ zájmy.²⁶ Nízká zatížitelnost západoevropských společností otevírá četné operativní možnosti pro „zlé muže“ na světové politické scéně,²⁷ a tak zvyšuje bezpečnostní rizika.

Důsledky z toho vyplývající pro bezpečnost jsou logické a znepokojivé zároveň. V současnosti je fatální zejména skutečnost, že Spojené státy nejsou schopny dostat své velmocenské roli. Zobecnitelná jsou v tomto ohledu slova amerického státního sekretáře pro politické otázky Tarnoffa, který k bosenskému problému prohlásil: „*Nemáme jednoduše sílu, vliv a ochotu k použití násilí – a už vůbec ne peníze – abychom byli s to vytvořit takový tlak, který může rychle přinést rozumné výsledky.*“²⁸ Ekonomicky úspěšná postindustriální společnost je zároveň v mnoha ohledech i společnost „postvojenská“.²⁹ Neochota k řešení konfliktů a nevěle k obraně patří k jejím charakteristikám stejně jako ekonomická prosperita.³⁰

Spolehlivým výrazem této slabosti jsou i pokusy o zapojení Ruska do globálního politického mechanismu. Přes zdánlivou logičnost těchto snah je pochybné, do jaké míry je politicky a ekonomicky nestabilní země, jejíž vedení není podrobena demokratické kontrole,³¹ schopná přispět ke stabilizaci a k řešení konfliktů ve světovém měřítku.³² Proto vůbec nepřekvapuje, že pokusy o zaintegrování Ruska do nadnárodních struktur, jako je G-7 nebo „kontaktní skupina“, nepřinesly očekávané výsledky.

Měřeno světónázorovými kritérii, zůstává Západ i pět let po zániku reálného socialismu vítězem v soutěži systémů. Měřeno však možnostmi operativní politiky, není ono vítězství ani zdaleka tak jednoznačné. Konec studené války totiž přivodil oslabení většiny důležitých globálních aktérů.³³ Srovnání ztracené ztráty vlivu dopadá v neprospěch západních demokracií. Autoritativní režimy sice obvykle nedisponují velmocenským ekonomickým potenciálem, ale jejich schopnost rozhodné a rychlé zahraničněpolitické akce tento deficit bezmála vyrovná.

Západ je – jak se zdá – příliš slabý na to, aby rozhodujícím způsobem podpořil proces modernizace a demokratizace Ruska, stabilizoval rozvojový svět a neutralizoval meziná-

rodní terorismus. Doposud ale disponují západní země dostatečnou silou k tomu, aby byly schopny většinu rizik alespoň oslabit. Takto zaměřené defenzivní akce jsou pravděpodobně nejrealističtějším popisem agendy evropské bezpečnostní politiky. Současně je však nezastupitelná věrohodná obranyschopnost západních států,³⁴ jednoznačnost při definování a rozhodnost při prosazování jejich zájmů. A právě v této oblasti najdeme nejzávažnější nedostatky západní politiky.

Demokratické společnosti byly úspěšnější ve fázi rozdělení kontinentu, než ve fázi jeho sjednocování. Jednotný Západ nám z dnešního hlediska připadá jako mytický protiklad bývalého sovětizovaného Východu. V současnosti vysílají jednotlivé západní státy izolované a nezřídka i protichůdné politické signály. Západní politika se dnes tedy vyznačuje nejednotností, která je její jedinou skutečnou konstantou, nerozhodností, která je její dominantní vlastností, a slabostí. Západní státy představují dnes bezpečnostní riziko svou neschopností splnit úlohy, při jejichž plnění jsou nezastupitelné. Bezpečnostněpolitické riziko představují proto, že uskutečňují příliš pozdě a nedůsledně polovičatá řešení.

Tato přetíženost společností, elit a institucí Západu³⁵ má pro evropskou bezpečnost dlouhodobé negativní důsledky. Především zůstává nevyužita historicky jedinečná šance k přestrukturování politické scény dříve, než budou Rusko a Čína jako globální aktéři plně akceschopní. V důsledku toho nelze s jistotou vyloučit, že proklamované jednotě Evropy nebude předcházet její fragmentace a že nové evropské uspořádání nebude připomínat staré rozdělení. V evropském měřítku by k zakotvení politicko-ekonomické dominance západních demokracií, a tím i k posílení bezpečnosti patřila integrace středoevropských států do západoevropských institucí a v optimálním případě i příspěvek k dekompozici prostoru, jemuž dominuje Rusko.³⁶ Vzhledem k omezené akceschopnosti západních demokracií je však politika směřující k Brzezinského „*geopolitickému pluralismu na území bývalého Sovětského svazu*“³⁷ málo pravděpodobná.³⁸ To však nic nemění na skutečnosti, že ať demokratické, nebo autoritářské Rusko bude vždy větší, než je v zájmu evropských států.

Dlouhodobé škody pro evropskou bezpečnost souvisejí také se znevážením klíčových pravidel mírového soužití mezi státy. Nejtěžším z těchto prohřešků je posvěcení použití násilí ve vnitrostátních a vlastně i mezistátních vztazích na našem kontinentu.

Bývalé socialistické státy

Jak sporné se na první pohled zdálo přiřazení západních států ke zdrojům rizik pro evropskou bezpečnost, tak se nepochybně na místě jeví toto označení v případě bývalých socialistických států. Ale i v tomto případě je třeba postupovat diferencovaně a kriticky.

Na jedné straně je zde vnitropolitická stabilita bezesporu podstatně nižší, než je tomu na západě kontinentu. Sociální náklady systémové změny spojené a umocněné nacionalismem představují závažnou příčinu možných konfliktů v daném regionu.³⁹ Institucionální a prostorové přeskupování uvnitř a mezi jednotlivými východoevropskými státy s sebou přináší destabilizaci a napětí. Procesy sociálně-ekonomické transformace a s tím spojené politické destabilizace se odrážejí v nesouběžných a často i protikladných hospodářských a politických zájmech nových demokracií a vedou ke sporům.⁴⁰

Bylo by ale nedostačující zařadit bývalé socialistické státy mezi politické aktéry a zdroje rizik pro evropskou bezpečnost. Tyto státy se zároveň nalézají v průsečíku velmocenských zájmů Ruska a hospodářských zájmů členských zemí Evropské unie. Z celoevropského hlediska nejsou bývalé socialistické státy subjekty, ale bohužel většinou objekty politiky jiných.⁴¹ Do značné míry to platí i v případě jejich přijetí do Evropské unie a téměř beze zbytku právě pro otázky bezpečnostní politiky.

Metodicky toto zjištění znamená, že je třeba přihlídnout i k rizikům, kterým jsou bývalé socialistické státy takřkajíc exkluzivně vystaveny. Střední Evropa je jistě zdrojem bezpečnostněpolitických rizik, ale je především zónou zvýšeného ohrožení. Vedle uvedených rizik hrozících všem evropským státům existují ještě specifická rizika týkající se

převážně (nebo výlučně) bývalých socialistických států. Později se budeme zabývat otázkou, jak může způsob reakce na tyto dva druhy rizik ovlivnit míru, v jaké bývalé socialistické státy posílí či ohrozí evropskou bezpečnost. Zároveň je třeba do úvah o stavu evropské bezpečnosti zapojit kategorie zranitelnosti a obranyschopnosti.

Viděno z hlavních měst bývalých socialistických států, hraje při analýze bezpečnostně-politických rizik rozhodující roli Rusko. Prakticky zcela opomíjena je naproti tomu otázka, v jaké míře podmiňuje kvalita, hloubka a stabilita systémové změny v těchto zemích jejich zranitelnost a obranyschopnost.

V mnoha bývalých socialistických státech vychází laická i odborná veřejnost většinou z názoru, že politicko-ekonomická institucionální přestavba jejich společností vedla ke vzniku systémů, které odpovídají západoevropskému standardu. To je ale příliš zjednodušené hodnocení dosavadních výsledků systémové změny. Budování „tržního hospodářství bez přívlastku“ zatím vedlo spíše ke vzniku kapitalismu s přívlastkem „italský“. A. Applebaum dochází k závěru, že v bývalých socialistických státech dominují „*zkorumpované režimy vedené většinou bývalými komunistickými stranami, které se opírají o kryptokomunistickou, polomafiozní ekonomickou elitu*“.⁴² Aby nedošlo k nedorozumění. Tato kritika se nevztahuje v první řadě na odbornou kompetenci těchto elit a již vůbec ne na jejich morální profil. O to závažnější je však jiný fakt. Přetrvávající osobní závislosti, vydíratelnost a chtivost staronových hospodářských a politických elit zpochybňují jejich schopnost přijímat a realizovat rozhodnutí, která se zakládají na striktně věcných kritériích. Tím vzniká zbytečný zdroj chyb v situaci, kdy jsou většinou přijímána nezvratná rozhodnutí, která mají klíčový význam pro budoucnost těchto států. Naproti tomu podstatně stabilnější západoevropské státy mohou „dysfunkční jedince“ ve vedoucích pozicích snadněji „přežít“.

S touto „pomstou nomenklatury“ souvisí i otázka hloubky či míry systémové změny zejména s ohledem na hodnotové a myšlenkové systémy těchto společností. Myšlení elit a veřejnosti zde negativně ovlivňuje specifický druh intelektuálního folkloru. Jde o neuspořádaný soubor pozitivních a negativních předsudků či prostě neznalostí, bezdůvodných pocitů méněcennosti na jedné straně a nepodloženého sebevědomí na druhé straně. Takto zamlžené vnímání je „úrodnou půdou“ pro vznik iluzí a mýtů jak o průběhu samotné systémové změny („sametová revoluce“, „terapie šokem“, „tržní ekonomika bez přívlastku“), tak i – a to především – ohledně dosažených výsledků.

Iluze o dosažených pokrocích, o ekonomické zakotvenosti dosažené systémové změny, o možnosti vlastních cest k ekonomické prosperitě a bezpečnosti jsou pro naše téma velmi významné. Rychle získané „atributy moderní společnosti“, anglicismy počínaje a počítači konče, svádějí k příliš optimistickému hodnocení dosažené politicko-ekonomické úrovně.⁴³ Přehnané sebevědomí doprovází neochota k nekonvenčním přístupům, váhavost při skutečném otevření se světu a nedostatek synoptického a geopolitického myšlení.⁴⁴

Příkladem těchto zavádějících přesvědčení je interpretace aktuální ekonomické situace a od ní odvozené předpoklady ohledně stability systémové změny a budoucího vývoje. Objem západně orientovaného exportu bývá často nepřesně interpretován jako indikátor dosažené „evropské úrovně konkurenceschopnosti“. Zároveň s přeceněním současných exportních úspěchů dochází k nedocenení otázek budoucí struktury a hlavních odbytišť zahraničního obchodu. V perspektivě deseti a více let jsou však exporty potravinářského a dřevozpracovatelského průmyslu, cementu, oceli a jednoduchých strojírenských výrobků málo přínosné. Totéž platí i o dočasně nižších mzdových nákladech a o podhodnocených měnách. Tyto skutečnosti pouze zamlžují fakt, že průmysl bývalých socialistických států má dnes jen v řídkých případech produkty, které jsou bezkonkurenční nejen cenově, ale i technologicky. A přitom se právě v současnosti neodvolatelně rozhoduje o tom, jestli a jaké exportní „šlágry“ budou tyto státy mít za 5–10 let. Průmyslová odvětví, která pomalu ztrácejí svůj význam, stále ještě dominují ekonomikám bývalých socialistických států. Naproti tomu odvětví, opírající se především o „human capital“, jsou zde dosud velice málo zastoupena. Nedocenená zůstává také skutečnost, že velká část domácích producen-

tů není vystavena skutečné mezinárodní konkurenci. Základním předpokladem pro dosažení pokroku v těchto otázkách je přestrukturování a modernizace průmyslu, ale ty jsou teprve na začátku.

Větší sebekritičnost a střizlivost při hodnocení dosažených pokroků by umožnily pochopení bezpečnostněpoliticky neobyčejně závažné skutečnosti. Stabilita a trvalost systémové změny v bývalých socialistických státech nejsou ještě zaručeny. K definitivnímu odpoutání se od prostoru, jemuž dominuje Rusko, a k trvalému zakotvení na západě evropského kontinentu totiž nestačí, aby se tyto státy zapojily do světového hospodářství. Rozhodující je úroveň, na níž se tak stane. A jestliže se v dohledné době nepodaří radikálně modernizovat produkční základnu postkomunistických zemí a důsledně a rychle provést strukturální změny, pak hrozí ztráta návaznosti na hospodářský vývoj západní Evropy. Nejzávažnějším důsledkem této skutečnosti by byla klesající konkurenceschopnost jejich produktů.⁴⁵ Opětná orientace na nenáročný ruský trh by se pak jevila jako jediné možné východisko. Závislost na ruských surovinách a odbytištích by mohla stát na počátku nového „sblížení“ s Ruskem. Jaký poměr sil by v tomto vztahu panoval, lze vyvodit jak z negativních obchodních bilancí těchto států s Ruskem, tak i ze struktury obchodu.⁴⁶ Vzhledem ke skutečnosti, že středoevropské státy nepatří k nejpřitažlivějším obchodním partnerům Ruska, by to ovšem znamenalo, že by byly nuceny ukázat vstřícnost v neekonomických oblastech.⁴⁷

Na pozadí těchto skutečností by nebylo překvapující, kdybychom v budoucnosti zažili vstřícné přibližování některých středoevropských států k Rusku. K nejperspektivnějším kandidátům patří v tomto ohledu Bulharsko, Slovensko a Rumunsko. Velmi poučné je povšimnout si nejnovějších vývojových tendencí v politice uvedených států.⁴⁸ Od prosince 1994 úřadující vláda bulharských socialistů hledala hned od samého počátku sblížení s Ruskem. Jedním z prvních indikátorů je část ze závěrečného komuniké přijatého po návštěvě ruského ministra obrany P. Gračova v Sofii. Obě strany v něm konstatují, že „jejich postoje vůči rozšíření NATO na úkor zemí východní a střední Evropy jsou podobné. Podle jejich názoru vůbec neslouží k zajištění stejné bezpečnosti všech zemí.“⁴⁹ Bulharský ministr pro hospodářskou spolupráci K. Zotschew oznámil na jaře roku 1995, že Bulharsko obdrží zlevněné ruské zásilky zbraní v hodnotě 200 mil. \$ a že probíhají jednání o zvýhodněném odběru zemního plynu.⁵⁰

Jestliže k tomu doposud nedošlo, bude Slovensko konfrontováno s podobně strukturovanými ruskými nabídkami a s pokusy o ovlivňování. Ministerský předseda Černomyrdin absolvoval ve dnech 13.–14. 2. 1995 v Bratislavě rozhovory o rozšíření rusko-slovenských vztahů a podepsal několik smluv.⁵¹ Dále se konala jednání o ruské pomoci při dokončení jaderné elektrárny Mochovce.⁵² Na pozadí těchto skutečností by nikoho nepřekvapilo, kdyby jak v Bulharsku, tak na Slovensku vznikla diskuze o neutralitě obou zemí.

Pro evropskou bezpečnost představují bývalé socialistické země rizika jako pospolitost nestabilních státních celků, jako ekonomicky slabá a politicky nesourodá součást celoevropského systému. Ony samy jsou mimo výše zmíněná kontinentální rizika vystaveny v různé intenzitě jednomu specifickému bezpečnostněpolitickému ohrožení. Skutečně stabilní ekonomické základy jejich politické nezávislosti nejsou ještě položeny. Západoevropská orientace všech států tohoto regionu není nezvratná.

S NATO na věčné časy....?

V otázce smysluplných reakcí na bezpečnostněpolitické výzvy v postkomunistické Evropě panuje jednotná ohledně centrální role Severoatlantické aliance. S výjimkou Ruska převládá přesvědčení o nutnosti a realizovatelnosti rozšíření NATO východním směrem. Západní politici a vědci zcela samozřejmě předpokládají, že prakticky nezměněné NATO postupně posune své hranice východním směrem a zaintegruje středoevropské armády do existujícího západoevropského strategického dispozitivu. Tento mechanistický přístup volí i tak originální analytici, jako je Z. Brzezinski.⁵³ Ve svém „plánu pro Evropu“ počítá

s rozšířením západních bezpečnostních struktur do východní části kontinentu. Svou pozornost ale nevěnuje ani specifickým problémům těchto států, ani alternativním možnostem rozvoje evropské bezpečnostněpolitické architektury. Navíc počítá se zdroji, které nejsou k dispozici, „s časem a s penězi“.⁵⁴ Také RAND-Corporation studie s názvem NATO Expansion: The Next Steps volí konvenční řešení.⁵⁵ Její autoři zkoumají tři alternativní scénáře rozšíření NATO. Jejich pozornost se v první řadě zaměřuje na otázku, zda má přijetí středoevropských států do Evropské unie rozšíření NATO předcházet, následovat, nebo být provedeno až tehdy, dojde-li v Rusku k ukončení demokratického experimentu. Modernizaci NATO je přitom věnováno stejně málo pozornosti, jako eventuální nutnosti přestrukturování ozbrojených sil kandidátů na členství. Náklady na integraci nových členů do NATO hrají v úvahách RAND-Corporation roli jenom v tom ohledu, jak vysoký by byl podíl západních států. Jestliže i uznávané vědecké kapacity navrhuji pouze konvenční řešení, pak nepřekvapuje, že mechanistické přístupy převládají i v politických diskuzích.

V přímém protikladu k těmto mechanistickým přístupům je ale již téměř zevšednělý poznatek v západní vědě i politice, že bezpečnostněpolitická budoucnost Evropy není zákonitě spojena s NATO, ale spíše s vytvořením celoevropského bezpečnostního systému. Pozorovatelé současně poukazují na slabost NATO, pokud jde o obranu jeho členů vůči „netradičním zdrojům nebezpečí“, jako jsou migrační vlny, terorismus nebo následky konfliktů např. v Alžírsku nebo v Bosně.⁵⁶ K tomu přistupuje i skutečnost, která je významná také pro bývalé socialistické státy. Jde o prosté zjištění, že „dnes není žádný malý stát schopný nést náklady spojené s tradičním komplexním bezpečnostněpolitickým systémem“.⁵⁷ Vojenští experti NATO si se stále větším oprávněním kladou otázku, „jak dlouho budou ještě všichni jeho členové schopni financovat všechny oblasti vlastní obrany“.⁵⁸ Přes tyto reformní tlaky je však otázce budoucí podoby NATO a možnostem, které se v souvislosti s jeho rozšířením otevírají pro jeho zásadní modernizaci, věnována pouze zanedbatelná pozornost. Totéž platí i o otázce, zda-li by přijetí nových členů nemohlo posloužit jak ke stabilizaci středoevropského regionu, tak i ke vzniku nosné celoevropské bezpečnostní architektury. A již vůbec se nediskutuje o tom, zda by způsob integrace do NATO nemohl přispět k překonání vývojové mezery mezi Západem a Východem.

Zároveň je nezaujatému pozorovateli zřejmé, že by plnohodnotná integrace některých bývalých socialistických států do NATO vyžadovala časový prostor mnoha let a finanční náklady, o nichž s jistotou víme jen jediné, že by byly neobyčejně vysoké.⁵⁹ Kromě toho je zřejmé, že neschopnost západních vlád podílet se na těchto nákladech překonává pouze neochota jejich daňových poplatníků tak učinit.

V důsledku toho by NATO v případě svého rozšíření stálo před otázkou, jak zabránit rozmělnění obranných funkcí, dalšímu poklesu věrohodnosti, a tím i bezpečnostněpolitické hodnoty jak pro staré, tak i pro nové členy. Pokusy tomuto dilematu uniknout by nutně vedly k tomu, že by se uvnitř této aliance s největší pravděpodobností vytvořila skupina centrálních členských zemí, „tvrdé jádro“. Patřily by k ní ty státy, které jsou technicky (pokud jde o kvalitu výzbroje, logistiku a vojenskou akceschopnost), politicky (relativní konsenz mezi voliči a vládou) a zejména ekonomicky (pokud jde o financovatelnost vojenských výdajů) schopny provádět obranné operace na vlastním území, nebo dokonce mimo ně. Bylo by samozřejmě příliš naivní se domnívat, že by tyto vojensky akceschopní členové připustili, aby „druhořadí“ členové spolurozhodovali o tom, jakého druhu bude ten který zásah, která rizika je třeba podstoupit a které garance poskytnout. Nejpravděpodobnější je tedy vývoj k několikastupňové organizaci NATO. Tento typ integrace by však pro bývalé socialistické státy neznamenal nic jiného než potvrzení a upevnění stávajícího odstupu mezi státy západní a východní Evropy také na poli bezpečnostní politiky.

Ještě horší alternativou by ale byla realizace dubiózní myšlenky ruského členství v NATO. Bezpečnostněpolitická hodnota NATO pro Středoevropu by pak nedosahovala ani onoho placebo-efektu, který má Partnerství pro mír. Přijetí či pouhé započetí procesu dlouhodobého přibližování Ruska by znamenalo radikální změnu charakteru celé organizace a dalekosáhlé negativní důsledky pro nezávislost malých středoevropských států.

„Nové“ NATO by pro ně v tom případě fungovalo jako multilaterální pakt o neútočení pod dohledem Ruska. Červená karkulka by obývala stejnou chaloupku jako vlk, který by navíc měl klíč od její ložnice.

Střízlivě viděno, vůbec nepřekvapuje, že uvnitř NATO převládá mechanistický přístup pouhého rozšíření hranic a úvahy o jeho modernizaci a restrukturalizaci nehrají prakticky žádnou roli. Teorie organizace nás učí, že takové struktury, jako je NATO, projevují neobyčejnou kreativitu, jedná-li se o produkci imunizačních strategií, zajišťujících jejich přežití v nezměněné podobě. Srdnatý boj zkorumpovaného tajemníka NATO o udržení vlastní pozice bez ohledu na škody pro věrohodnost celé organizace je dobrým příkladem této neobyčejné vůle k přežití. Nejen NATO samotné, ale ani absolutní většina vlád členských zemí nemá zájem na radikální modernizaci, která by v každém případě vedla k porušení labilní rovnováhy zájmu a vlivu uvnitř této organizace.⁶⁰

Zasvěceného pozorovatele to vše nemůže překvapit. Není divu, že západní státy sledují vlastní cíle. Je však s podivem, s jakou slepou důvěrou přejímají elity bývalých socialistických států toto jednostranné vidění. Místy se přímo vnučuje dojem, že se nespoutaná energie „revolucí roku 1989“ na poli bezpečnostní politiky vyčerpala prostě ve změně stran barikády, a to při zachování vztahu striktní subordinace.

Mají ale malé státy střední Evropy vůbec alternativní možnosti? Je pravda, že by se jejich bezpečnostní experti mohli rázem zbavit prakticky všech svých starostí, kdyby odhlédli od všech problémů, které politika jejich vlád nemůže měřitelně ovlivnit. Tento přístup by nebyl ani tak zcestný, jak se na první pohled zdá. Umožnil by totiž realisticky přehodnotit jak strategické a taktické cíle, tak i přiměřenost nákladů na tradiční bezpečnostní politiku těchto zemí.

Je například zřejmé, že by v případě ohrožení z krizového oblouku mezi Marokem a Pákistánem obrana malého státu hrála stejně zanedbatelnou roli jako v případě invaze vojsk či utečenců z bývalého Sovětského svazu. V obou případech se odvrácení bezpečnostněpolitických rizik vymyká z dosahu, byť i dobře vyzbrojená a do obranného spolku integrovaná armáda malého státu. A přitom v případě bývalých socialistických států chybí obojí: jak plná integrace, tak dostatečná výzbroj.

D. N. Nelson posuzuje obrannou hodnotu středoevropských armád takto: „*Nikdo by neměl očekávat, že obranné síly postkomunistické Evropy disponují potřebnými kapacitami k tomu, aby mohly reagovat na registrovaná rizika.*“⁶¹ J. Sherr hovoří dokonce o tom, že se vzhledem k jejich struktuře, k typu výcviku a ke stavu připravenosti vůbec nejedná o skutečné armády.⁶²

Bezpečnostněpolitická bilance ale není pouze negativní. Analyzujeme-li zmíněná ohrožení, zjistíme, že středoevropské státy jsou – podobně jako Švýcarsko – již nyní diskretními členy NATO. Proto D. N. Nelson dochází právem k následujícímu závěru: „*Západní bezpečnost je ohrožována ze stejného okolí, které ohrožuje také východní Evropu.*“⁶³ Středoevropské státy se tedy nalézají ve „free rider“ pozici a nic jim nebrání v tom, aby využívaly její výhody.⁶⁴ Severoatlantická aliance je pro bezpečnost zemí, které se nalézají na její geografické periferii, srovnatelně užitečná jako pro země, které se nalézají na „periferii“ jejího členství. Přesně to by mělo být i společným jmenovatelem našeho vztahu k NATO. Co nejbliže k jeho obranným funkcím a zároveň co nejdále od finančních závazků.

Bylo by vůbec dost užitečné realisticky odhadnout očekávatelné náklady spojené s členstvím v NATO a skutečně dosažitelný bezpečnostněpolitický zisk. Jestliže by si někdo měl klást otázku, jakou obrannou hodnotu tato organizace vůbec má, tak především středoevropské státy. Dostatečným důvodem by bylo zamyšlení nad výsledky dosavadního působení NATO v bývalé Jugoslávii. Ale nejen to. Otázka „krev za olej“ v případě Kuvajtu připomíná sice jen vzdáleně, ale přece jen známou otázku „krev za Gdaňsk“. Článek 5 Severoatlantické smlouvy sice zavazuje ke kolektivní obraně, avšak otázku konkrétního naplnění bezpečnostních garancí ponechává otevřenou. Pro ty, kteří hlouběji a bez iluzí analyzují stav současných západních společností, je Jalta II bez problému představitelná. Duchaplná zdůvodnění nového appeasementu ostatně již existují.⁶⁵

Existují východiska?

Inteligentní reakce malého státu, který je objektem rozhodnutí jiných, by měla vycházet ze střízlivého hodnocení vlastní situace. Předně by se středoevropské státy měly smířit se skutečností, že pro ně cesta k celoevropskému bezpečnostnímu systému nutně povede prostory a fázemi „druhořadé bezpečnosti“. Na základě této premisy by bylo třeba chladně kalkulovat nejen nejaktuálnější nebezpečí, ale i skutečné možnosti jak je odvrátit. Pochopení nové kvality ohrožení by zároveň mělo vést k otevřenosti pro nový druh bezpečnostněpolitických odpovědí. K nejdůležitějším východiskům bezpečnostní politiky malých států ve střední Evropě by měl patřit poznatek, že pro jejich sebeurčení a nezávislost má vojenská síla pouze marginální význam. Vůči západním zemím je zbytečná a vůči zbývajícím myslitelným agresorům je nedostatečná. Inteligentní reakce na tato fakta a na viditelné vývojové tendence na poli evropské bezpečnosti by měla vyústit ve formulování ekonomicky determinované bezpečnostní politiky a úsporné obranné doktríny.

Rozhodnutí pro minimální obranu by měl „usnadnit“ vývoj americko-ruských vztahů. Dokládá totiž přinejmenším jednu skutečnost zcela jednoznačně. Ze strany USA představuje přijetí Středoevropanů do NATO v první řadě „bargaining chip“ ve vztazích s Ruskem. Prezident Clinton bude teď i v budoucnosti ochoten podřídit termín i formu integrace střední Evropy do NATO jakkoli mlhavému dorozumění s Ruskem. Bývalým socialistickým státům bude pak povoleno akceptovat „dohody o nich, bez nich“. Bude-li však za zády bývalých socialistických zemí ve jménu globálního vyrovnání rozhodnuto o kvalitativně novém napojení Ruska na NATO, ztratí armáda malého státu i onen poslední zbyteček, i když již dnes pouze domnělého důvodu existence, byť by snad přece jen jednou mohla být doopravdy nasazena.

Rozhodnutí pro úspornou obrannou doktrínu by měla usnadnit skutečnost, že výdaje na obranu jsou pod vzrůstajícím tlakem. Ačkoli vídeňské dokumenty o konvenční výzbroji České republiky povolují armádu o síle 93 333 mužů, má být její síla do konce roku 1995 redukována na pouhých 67 000.⁶⁶ Existuje však podstatný rozdíl mezi vznikem „operetní“ armády pod diktátem rok od roku reálně snižovaných rozpočtů a koncepčně zakotveným vývojem podle přiměřené obranné doktríny. Mnohé nasvědčuje tomu, že nelze hovořit o promyšleném přístupu. Jestliže je pravdou, že plánované výdaje na zbrojení umožňují závěry o platné obranné doktríně, pak se zdá, že centrálním cílem české obranné doktríny je „ubránit“ český letecký průmysl. Do roku 2005 bude 40 % veškerých investic na modernizaci České armády vydáno za letouny,⁶⁷ které se nad územím republiky mohou stěží otočit. Ale ani tato suma není dostatečná k tomu, aby letectvo dosáhlo té úrovně, kterou považují západní experti za předpoklad smysluplné investice do této zbraně.⁶⁸

Proč se tedy spíše než říci „potěmkinské verze“ tradiční obrany, proč se nepokusit najít cesty, jak omezené finanční prostředky nasadit tak, aby byl dosažen skutečný přírůstek bezpečnosti, která ovšem již není definována prvořadě, ale také ve vojenských kategoriích? Neměla by pragmatická odpověď malých států na omezenost zdrojů ve změněné mezinárodní situaci spočívat v hledání efektivní „minimální obrany“? Alternativní možnost představuje přizpůsobená „defenzivní strategie“ navazující na některé starší a novější teoretické práce⁶⁹ a opírající se o moderní technologii.⁷⁰ Přizpůsobená „defenzivní strategie“ by odpovídala změněným rizikům a přitom by byla přiměřená dané ekonomické situaci.

Česká republika by měla podle mého názoru opustit pochybnou a nekontrolovatelnou politickou linii snah o členství v NATO a koncentrovat se na klíčovou dimenzi bezpečnosti a nezávislosti, jejíž dosažení navíc může česká vláda alespoň částečně ovlivňovat, a sice na hospodářskou bezpečnost v rámci Evropské unie. Na členství střední Evropy v Evropské unii má americký prezident a jeho poradci podstatně menší vliv, než na jejich přijetí do NATO. Měli bychom si však pospíšit, než se Rusko odhodlá spolurozhodovat i v této věci. Je totiž jen otázkou času, kdy ruské elity pochopí, že nezávislost střední Evropy je předdefinovaná ekonomicky, nikoli vojensky.

¹ Viz Uexkull, J. V.: *Saving the planet's life-support systems: It's time for a Peoples' Council for the Global Sustainability!* London 1993.

² Viz Haftendorf, H.: *Das Sicherheitspuzzle: Die Suche nach einem tragfähigen Konzept internationaler Sicherheit.* In: Daase, Ch. (Hrsg.): *Tendenzen in den internationalen Beziehungen nach dem Ost-West-Konflikt.* Baden-Baden 1993, s. 28. Uvedenou skutečnost dokazuje i S. Kober, který cituje amerického pověnce pro obchod M. Kantora: „Časy, kdy jsme naše ekonomické zájmy mohli podřídit zahraničněpolitickým a bezpečnostněpolitickým ohledům jsou dávno pryč.“ [Kober, S.: *Revolutions Gone Bad.* Foreign Policy, Nr. 91, Summer 1993, s. 79.] Podobně se vyjádřil i tehdejší německý ministr zahraničí Genscher. Kritéria bezpečnosti a stability mají podle jeho názoru méně vojenský, ale zato více ekonomický, sociální a ekologický charakter. DPA, 1. 4. 1992.

³ Viz Rittberger, V., Zürn, M.: *Forschung für neue Friedensregeln.* Stuttgart 1990, s. 42. Viz též Görrissen, T.: *Grenzüberschreitende Umweltprobleme in der internationalen Politik.* Baden-Baden 1993. Viz rovněž Gleick, P. H.: *Water and Conflict – Fresh Water Resources and International Security.* International Security, 1/1993, s. 79–112. Viz též Homer-Dixon, T. F., Boutwell, J. H., Rathjens, G. W.: *Umwelt-Konflikte. Spektrum der Wissenschaft, 4/1993, s. 36–44.* Viz rovněž Daase, Ch.: *Ökologische Sicherheit. Konzept oder Leerformel?* In: Meyer, B., Wellmann, Ch.: *Umweltzerstörung Kriegsfolge und Kriegsursache.* Friedensanalysen Bd. 27, Frankfurt am Main 1992, s. 31 a násl. Viz též Schütze, Ch.: *Umweltpressung. Über den politischen Mißbrauch des ökologischen Bewußtseins.* Der Überblick, 1/1994, s. 41–43.

⁴ Viz Matthies, V. (Hrsg.): *Kreuzzug oder Dialog. Die Zukunft der Nord-Süd-Beziehungen.* Bonn 1992. Na souvislosti mezi armádou a celkovou sociální situací upozorňuje R. L. Sivard. [Viz Sivard, R. L.: *World Military and Social Expenditures.* Washington 1991.]

⁵ Viz Weiner, M.: *Security, Stability, and International Migration.* International security, 3/1992/1993, s. 91–126. Viz též Opitz, P. J.: *Droht der große Marsch gegen Norden? Flüchtlingsströme und Völkerwanderungen.* In: Matthies, V. (Hrsg.): *cit. dílo, s. 90–106.*

⁶ Viz Forschungsstelle für deutsche und gesamteuropäische Integrationspolitik: *Unvollendete Transformation im Osten – Probleme und Chancen Teil II. Soziale Konflikte und offene Gewalt – die Herausforderung des Transformationsprozesses in den neuen Bundesländern.* Berlin 1993, s. 11 a násl.

⁷ Viz Charta von Paris vom 21. 11. 1990. Auswärtiges Amt (Hrsg.): *Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa. Dokumentation zum KSZE-Prozeß 1990/1991.* Bonn 1991, s. 147–179.

⁸ „Na štěstí neznamená pokračování evropské historie krok zpět do nebezpečných okolností »realistické« mocenské politiky z období mezi dvěma válkami. Organizace mezinárodních vztahů v Evropě a intenzita fídelnosti dosáhly mezitím takové úrovně, že nás ve velké míře ochrání před nemilými překvapenými a umožní nám integraci součástí bývalého východního bloku.“ [Ruloff, D.: *Theorien der Ost-West-Beziehungen.* In: Rittberger, V. (Hrsg.): *Theorien der Internationalen Beziehungen. Politische Vierteljahresschrift. Sonderheft, 21/1990, Opladen 1990, s. 325.*]

⁹ Viz např. Alexandrova, O.: *Divergenzen in russischen außenpolitischen Denken.* Aussenpolitik, IV/1993, s. 363–372.

¹⁰ Viz Bogaturov, A., Koschokin, M.: „Восточный вопрос“ для России. Независимая газета, 26. 3. 1992. Viz též Migrantan, A.: *Внешняя политика России: три взгляда.* Московские новости, 3. 1. 1993, s. 13A. Migrantan a další autoři kritizují „demokraty“ za to, že pochopili hodnoty liberální demokracie příliš přímočaře a zjednodušeně jako konec veškerých bojů, konfliktů a protikladů mezi Ruskem a Západem. Naproti tomu navrhnou pokračování bývalé globální politiky Moskvy za pomoci „jiných prostředků“. Chronologický přehled politických událostí, které změnu ruské zahraniční politiky dokládají, viz Simon, G.: *Rußland: Hegemon in Eurasien.* Osteuropa, 5/1994, s. 411–429. Viz též Yasman, V. J.: *Imperiale Ideologie für die russische Außenpolitik: Die Rolle von Militär und Sicherheitsapparat.* Europa-Archiv, 9/1994, s. 248–256.

¹¹ Nejzávažnější jsou jistě secesní tendence na počátku dubna 1994 vyjednává Unie Sibiřská jednota s ruskou vládou o založení rudimentární státnosti uvnitř Ruska. [Viz Ruská televize, 30. 3. 1994.]

¹² V průběhu rusko-ukrajinských rozhovorů dne 10. 3. 1994 se obě strany sjednotily na společném vlastnictví plynovodu a podzemního plynojemu na území Ukrajiny. [Viz Ruská televize, 10. 3. 1994.] Podobný postup zvolilo Rusko i vůči Bělorusku. Také v případě Moldovy byly dluhy za dodávky plynu vyrovnány připsáním podílu moldovské společnosti Moldgaz ve prospěch Gazpromu. [Viz Известия, 8. 7. 1994.]

¹³ Zástupce ministerského předsedy Ruska A. Sochin kritizoval špatnou platební morálku členských zemí SNS a navrhl, aby své dluhy vůči Rusku přeměnily na vlastnictví, které by případo ruskému státu. [Viz Interfax (angl.), 25. 10. 1994.] Zajímavé úvahy k ruskému postupu v těchto otázkách viz Medvedev, S.: *Security Risks in Russia and the CIS: A Case Study.* The International Spectator, January/March 1994, s. 86 a násl.

¹⁴ Nutnost vzniku obranné unie zdůraznil ruský ministr obrany P. Gračov. [Viz Interfax, 21. 7. 1994.]

¹⁵ Již na jaře roku 1994 předpověděl poradce ruského prezidenta pro národní bezpečnost reintegraci republik bývalého Sovětského svazu. [Viz Der Spiegel, 7. 2. 1994.] Předseda Horní komory ruského Parlamentu V. Sumejko konstatoval, že ekonomická integrace povede k politickému sjednocení. [Viz Interfax, 28. 7. 1994.] Šéf ruské tajné služby J. Primakov hovořil dne 21. 9. 1994 o objektivní tendenci k vytvoření společného hospodářského prostoru členských států SNS. [Viz Ruská televize, 21. 9. 1994.]

¹⁶ Viz Simons, Jr., T. W.: *Eastern Europe in the Postwar World.* New York 1991.

¹⁷ Zástupce ministerského předsedy Tschubais právem označil těžký průmysl, těžké strojírenství, olejářský a plynárenský sektor za ty, které by mohly vytvořit předpoklady pro růst ruské ekonomiky. [Viz Handelsblatt, 7. 7. 1994.]

¹⁸ Postindustriální ekonomice již nedominují efektivní průmyslová odvětví s masovou produkcí, vyrábějící především pro domácí trhy. Postindustriální hospodářství naopak charakterizují finanční podniky a průmyslový management, které jsou integrovány v nadnárodních aktivitách na globálním trhu. [Viz Kurth, J.: *Toward the*

Postmodern World. Dialogue, Nr. 100, 2/1993, s. 12.] Podrobný rozbor postindustriální ekonomiky viz např. Kennedy, P.: In Vorbereitung auf das 21. Jahrhundert. Frankfurt am Main 1993.

¹⁹ Viz Nye, Jr., J.: Soft Power. Foreign Policy Fall, 1990.

²⁰ Pochopení charakteristiky moderních velmocí usnadňuje koncept tzv. „obchodního státu“. [Viz Rosecrance, R.: The Rise of the Trading State. Commerce and Conquest in the Modern World, New York 1986.]

²¹ J. Afanasjev, jeden z vůdčích myslitelů ruských reform, vyzval Západ k tomu, aby bral více ohledů na ruský imperiální charakter. Podle jeho názoru zůstanou scénáře „společného evropského domu“ nebo „Velkoevropy“ bohužel jen utopiemi. Totéž platí i pro ideje integrace či partnerství. Afanasjev konstatuje, že poníženi, vyvolané zánikem starého Sovětského svazu, vede k tomu, že důležité kruhy ruské veřejnosti nemají zájem o mír. [Viz autorovy poznámky z přednášky J. Afanasjeva na Evropském fóru Alpach, 31. 8. 1994.] A skutečně bylo velmi obtížné se např. během diskuze o otevření NATO směrem na východ zbavit dojmu, že ruští demokraté považují tuto obranou organizaci západních demokratů za potenciální nebezpečí. V průběhu vídeňských jednání dne 22. července 1994 prohlásil ruský zástupce V. Kulebjakin, že by přijetí středoevropských států do NATO porušilo rovnováhu. Podle jeho názoru existuje nutnost této rovnováhy i nadále, a to nezávisle na zániku Varšavské smlouvy. [Viz RFE/RL, News Briefs, 30/1994.]

²² Dokonce není vyloučené ani to, že západní model svobodného hospodářství a liberální demokracie svým vítězstvím v soutěži systémů dosáhl hranic svých výkonnostních rezerv.

²³ Na podzim roku 1993 blokovaly USA snahy německého ministra obrany Rùheho o otevření NATO vůči východoevropským zemím. V lednu 1994 bylo zapojeno Partnerství pro mír jako retardující element procesu rozšiřování NATO. Uvnitř této obranné aliance panovala shoda v tom, že se Rusko, Ukrajina, Bělorusko a Moldova – ať již demokratické, či nikoli – nemohou stát členy NATO. Na podzim roku 1994 projevilo NATO ochotu přijmout nové členy, ale tento krok spojovalo s přijetím do Evropské unie. To znamenalo další retardující prvek a kromě toho to vnucovalo představu komplementárnosti mezi NATO a Evropskou unií. V lednu 1995 opět urychlil Washington proces rozšiřování NATO.

²⁴ Clintonova nabídka plného členství v NATO Rusku nebyla se západními spojenci předem konzultována. Kromě toho bylo zamítnuto i jejich přání, aby se alespoň dodatečně mohly seznámit s obsahem dopisu.

²⁵ Zde se jedná o zásadní otázku možnosti poznání v politické vědě. Při zkoumání přesnosti analýz CIA dospěl americký politolog Codevilla k následujícímu závěru: „V průběhu posledních pětadvaceti let byly analýzy CIA opakovaně chybné. Abychom těmto chybným posudkům porozuměli, je třeba vědět, že se vždy perfektně shodovaly s názory, které zastávali zástupci nejlepších elitních univerzit.“ Codevilla hovoří o sklonu „podřít se módním míněním“. [Codevilla, A.: Informing Statecraft. New York 1992. Codevilla, A.: Wozu noch Spionage? Neue Zürcher Zeitung-Folio, November 1992, s. 11.] Zajímavé úvahy na toto téma také viz Collingridge, D., Reeve, C.: Science Speaks to Power. The Role of Experts in Policy Making. New York 1986, s. 4. Viz též Feyerabend, P. K.: Über Erkenntnis. Zwei Dialoge. Frankfurt am Main 1992. Viz rovněž Chargaff, E.: Vermächtnis. Essays. Stuttgart 1992. Viz též Gaddis, J. L.: International Relations Theory and the End of the Cold War. International Security, Vol. 17, No. 3, Winter 1992/1993, s. 5–58. Viz rovněž Jones, E. E., Nisbett, R. E.: The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior. Morristown 1971, s. 2.

²⁶ V období studené války přenechalo Německo – stejně jako ostatní západoevropské státy – největší zátěž obranných výdajů Spojeným státům. V té době nepřesáhl obranný rozpočet Německa 4 % hrubého národního důchodu. V roce 1993 vydala německá vláda již pouze 1,5 % hrubého národního důchodu na obranné účely. [Viz Neue Zürcher Zeitung, 16. 7. 1993.]

²⁷ Charakteristická pro přístup těchto „zlých mužů“ je Stalinova formulace vůči americkému velvyslanci W. Bedell-Smithovi: „Stejně jako Západ, ani my nechceme válku, ale síla našeho postoje spočívá v tom, že nám méně záleží na míru než Západu.“ [Cit. die Time, 13. 6. 1949.] Skvělá analýza takto předdefinovaných možností vydránví viz Kahn, H.: Přemýšlení o nemyslitelném. Praha 1966, s. 45 a násl.

²⁸ Reuter, 25. 5. 1993. Triumfální „polovítězství“ Spojených států na Haiti nemůže smazat skutečnost, že se ještě v říjnu 1993 americká fregata před Haiti obrátila poté, co padesát opilých tajných policistů starého režimu střílelo v přístavu Port-au-Prince do vzduchu. Ústup válečné lodi před zdivočelým davem nelze hodnotit jinak než jako blamáž prvního řádu.

²⁹ Srov. Shaw, M.: Post-Hilitary Society. Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century. Oxford 1991. V této souvislosti je třeba uvést U. Becka, který hovořil o „státu bez nepřátel“, jemuž chybí integrující nebezpečí. [Viz Die Zeit, 23. 10. 1992.] Neobyčejně poučná analýza otázky, jaký tlak omezuje obranné výdaje, viz Fritz-Aßmus, D., Zimmermann, K.: Verteidigungsausgaben und Allianzverhalten. Die Nachfrage nach äußerer Sicherheit in der BRD. Hamburg 1994, s. 14 a násl. Postoje vůči otázkám obrany viz Hedetoft, U.: National Identity and Mentalities of War in Three EC Countries. Journal of Peace Research, 3/1993, s. 281–300.

³⁰ Fatální je přitom ta skutečnost, že se zároveň jedná o důsledky některých typických vlastností demokratického systému, které obvykle zdůvodňují jeho sílu a nadřazenost vůči autoritativním a diktátorským režimům. K nejdůležitějším z nich patří v této souvislosti jejich jednoznačná dispozice ke smírnému řešení konfliktů. V literatuře se hovoří o „bezpečnosti pomocí demokracie“. Shrnutí nejdůležitějších argumentů viz Nieleboch, T.: Once again: Peace Through Democracy. Paper presented at the 33rd Annual Convention of the International Studies Association. Atlanta, 31. 3. – 4. 4. 1992. Viz též Gleditsch, N. P.: Democracy and Peace. Journal of Peace Research, 4/1992. Viz rovněž Aron, R.: War and Industrial Society. A. Comte Memorial Trust Lectur, No. 3, Oxford 1958, s. 28. Viz též Kant, I.: Zum Ewigen Frieden. Werke. Ed. W. Weischedel. Bd. IV. Darmstadt 1964, s. 226. Viz rovněž Silbener, E.: The Problem of War in Nineteenth Century Economic Thought. New York, London 1972, zejména s. 91.

³¹ Tuto skutečnost, kterou lze doložit např. analýzou nové ruské Ústavy, pocítují zřejmě i prostí občané. Podle výzkumu veřejného mínění, provedeného v létě roku 1994, souhlasilo pouze 19 % respondentů s názorem, že je

dnes Rusko řízeno demokracií. Více než 50 % dotázaných nepovažovalo politické vůdce země za opravdové demokracie. Zhruba 50 % dotázaných odmítlo označit B. Jelcina za demokrata. [Viz TV-Vestí, 16. 8. 1994.]

³² Blíže k této problematice viz např. Nye, J. S.: *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*. New York 1990. Viz též Keohane, R. O.: *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton 1984. Viz rovněž von Bredow, W., Jäger, T.: *Konflikte und globale Kooperation am Ende des 20. Jahrhunderts. Politik und Zeitgeschichte*, 1. 7. 1994, s. 3–11. Totéž platí o problémech zadlužení v tom případě, že by bylo Rusko skutečně přijato do tzv. Pařížského klubu institucionálních věřitelů, jak požadoval B. Jelcin. [Viz *Российская газета*, 10. 7. 1994.] Jaké operativní možnosti by se tak Rusku při projednávání otázky vlastních dluhů u západních států otevíraly, si můžeme snadno představit.

³³ Zpětně hodnoceno, vtráť se domněnka, že velmocenský status byl úzce spojen právě s existencí studené války. Důsledkem nekrvavé porážky Ruska bylo v neposlední řadě i radikální snížení vlivu vítězné velmoci, tj. Spojených států.

³⁴ Viz např. McCain, J.: *Preserving International Stability in the Post-Cold War Era*. *Strategic Review*, 3/1993, s. 7–19.

³⁵ Symptomatickým příkladem uvedené skutečnosti je Severoatlantická aliance. Protože politické elity členských zemí nebyly dosud schopny se sjednotit na společné linii, zůstává působivá vojenská mašinérie pouze „papírovým tygrem“.

³⁶ Vlivný poslanec Dumy V. Lukin má jistě pravdu, jestliže dochází k závěru, že „Rusko má objektivně viděno těžko zájem na tom, aby se Evropa proměnila v jednotnou hospodářskou a politickou unii... Otevřeně řečeno by bylo výhodné, kdyby zůstala evropská politika tak diverzifikovaná, jako je v současnosti...“ [Lukin, W.: *Grundzüge einer realistischen russischen Außenpolitik. Politik und Gesellschaft*, 4/1994, s. 323.] Obdobně platí i zjištění, že by diverzifikované Rusko prospívalo bezpečnosti Evropy.

³⁷ Viz Brzezinski, Z.: *A Plan for Europe*. *Foreign Affairs*, January/February 1995, s. 38. Zajímavé úvahy k rozpadu Ruska viz Stern, J. E.: *Moscow Meltdown*. *International Security*, 4/1994, s. 40–65.

³⁸ *Viz Laut Bericht des Russischen Aufklärungsdienstes gäbe es bereits Bestrebungen des Westens, den Zerfall Rußlands zu beschleunigen.*

³⁹ Na konci roku 1994 prováděný průzkum veřejného mínění v 18 bývalých socialistických zemích potvrdil přibývající vystřízlivění z původní euforie. Ve svém vyhodnocení došli výzkumníci k závěru – jak to výstižně vyjádřil R. Bretshneider, ředitel *Gesellschaft für Marktforschung* –, že je „záraz, že dosud nedošlo k větším sociálním nepokojům“. [Cit. dle *Die Welt*, 22. 4. 1995.]

⁴⁰ Dobrým příkladem této skutečnosti je problém jaderné elektrárny Gabčíkovo, který v poslední době charakterizuje jisté přiotřesení ve vztazích mezi Slovenskou republikou a Maďarskem. Tento rozpor má pro Maďarsko kromě stále podtrhovaných ekologických důsledků také poněkud méně zdůrazňovaný, ale o to důležitější hospodářský význam, související mj. i se slovenskou konkurencí pro budapeštský přístav.

⁴¹ Extrémním příkladem tohoto jednostranného přístupu vůči malým státům střední Evropy je studie J. H. Brusstara. Její autor odmítá rozšíření NATO na Východ a místo toho navrhuje neutralitu střední Evropy, která by podle jeho názoru vyloučila obnovení ruské dominance v této oblasti. [Viz Brusstar, J. H.: *Russian Vital Interests and Western Security*. *Orbis*, 4/1994, s. 614 a násl.]

⁴² Applebaum, A.: *The Fall and Rise of the Communists*. *Foreign Affairs*, November/December 1994, s. 7–13.

⁴³ Je třeba si uvědomit skutečnost, že za šest let nelze získat o moc více než pouze materiální atributy modernity a internacionality. Stále je však možné diskutovat o tom, zda jsou materiální atributy modernity organickými součástmi myšlenkové technologicko-produkčního pozadí společnosti, anebo pouze implantáty zvnějšku.

⁴⁴ Ve svém novoročním projevu právem upozornil V. Havel na nutnost „vytvoření představy o ekonomické identitě a budoucnosti země“ a požadoval, abychom se zamysleli „nad jejím geografickým a geopolitickým postavením a nad jejími strategickými zájmy a možnostmi“. [Lidové noviny, 2. 1. 1995, s. 3.]

⁴⁵ Polský ministr zahraničí Olechowski k tomu řekl: „Jestliže se nebudeme pohybovat z periferie Evropy do jejího centra, ztratíme vliv na přijímaná rozhodnutí, stejně jako ztratíme přístup ke světovému trhu.“ [Polský rozhlas, 8. 10. 1994.]

⁴⁶ Např. v rámci polsko-ruského obchodu exportuje Rusko strategické suroviny, zatímco Polsko vyvážá chemické, dřevařské, potravinářské, textilní a strojírenské výrobky. V první polovině roku 1994 dosáhl polský export do Ruska hodnoty 437 mil. \$ a import 551 mil. \$. [Viz *Handelsblatt*, 7.–8. 10. 1994.]

⁴⁷ Ruská vláda již dokázala, že je ochotná jako prostředek politického nátlaku použít např. celní politiku. O tom svědčí např. 30% tarifní bariéry vůči litevským exportům do Ruska. [Viz *Interfax*, 12. 7. 1994.] Ještě zřetelnější nátlak umožňuje specifická forma tvorby cen za strategické suroviny. Nejlepším příkladem toho jsou dodávky ruské ropy Ukrajině.

⁴⁸ Mohlo by se např. snadno stát, že by se sen rumunských nacionalistů o jejich spojení s Moldovou a o vzniku Velkorumunska mohl naplnit ve státu, jenž by byl „klientem“ Ruska.

⁴⁹ Cit. dle Ruská televize, 9. 3. 1995.

⁵⁰ Viz BTA (angl.), 30. 3. 1995. Již v létě roku 1994 se diskutovalo o plánech na založení rusko-bulharské plynárenské společnosti a o obecném zvýšení vzájemného obchodu. [Viz BTA, 18. 8. 1994. Viz též *Radio Sofia* (něm.), 26. 8. 1994.]

⁵¹ Jde o spolupráci při vývoji nového motoru pro ruské tréninkové letadlo typu JAK-130 a o společné aktivity v civilní letecké dopravě a v automobilové technice.

⁵² Viz *Neue Zürcher Zeitung*, 15. 2. 1995. Jaderná elektrárna Mochovce měla být s pomocí západních kreditů dovybavena na mezinárodněbezpečnostní standard. Protože se však Bratislava zčásti právem obává, že k tomu vzhledem k odporu Rakouska nedojde, uvažuje o možnosti dokončení této stavby s ruskou pomocí.

⁵³ Viz Brzezinski, Z.: cit. dílo, s. 32 a násl.

⁵⁴ Viz tamtéž, s. 34.

- ⁵⁵ Viz Asmus, R. D., Kugler, R. L., Larabee, F. S.: NATO Expansion: The Next Steps. Survival, Frühjahr 1995.
- ⁵⁶ Viz Mahbubani, K.: The Pacific Way. Foreign Affairs, January/February 1995, s. 110. Viz též Thies, V. J.: Rethinking the New World Order. Orbis, 4/1994, s. 621–634.
- ⁵⁷ Spannocchi, E.: Verteidigung ohne Selbstzerstörung. Wien 1976, s. 41.
- ⁵⁸ Generál H. von Ondarza, bývalý velitel Spojeneckých ozbrojených sil Evropa-střed, se vyslovil pro systém „dělbý práce“. [Viz Neue Zürcher Zeitung, 7. 2. 1992.] Ministr obrany SRN V. Rühle prohlásil, že Německo „již nepotřebuje univerzální armádu“. [Rühle, V.: Die Bundeswehr im 21. Jahrhundert. Europäische Sicherheit, 1/1993, s. 10.] Nizozemské ozbrojené síly budou do roku 2000 zmenšeny o 44 %, tj. na 70 000 mužů, a stanou se profesionální armádou. V roce 1994 byl rozpočet Ministerstva obrany snížen o 18 % proti roku 1989. [Viz Neue Zürcher Zeitung, 14. 1. 1993. Viz též Vijver, J. G. v. d.: Die Streitkräfte reform in den Niederlanden. Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift, 11/1993, příloha s. 17–21.]
- ⁵⁹ Změněné finanční náklady by byly tak vysoké, že by to vážně ohrozilo strukturální změny a hospodářskou modernizaci středoevropských ekonomik, a tím i jejich integraci do Evropské unie.
- ⁶⁰ V tomto ohledu existují mnohé příbuznosti s vývojem uvnitř Evropské unie. Stačí poukázat na agrární trh.
- ⁶¹ Nelson, D. N.: Democracy, Markets and Security in Eastern Europe. Survival, Summer 1993, s. 167.
- ⁶² Viz Sherr, J.: Russian Orthodoxies. The National Interest, Winter 1992/1993, s. 43. Podobně též Nelson, D. N.: Europe's Unstable East. Foreign Policy, No. 82, Spring 1991, s. 137–158.
- ⁶³ Nelson, D. N.: Europe's Unstable East, cit. dílo, s. 139.
- ⁶⁴ Středoevropské státy mohou používat určité – v tomto případě bezpečnostněpolitické – „statky“, aniž by nesly s nimi spojené finanční náklady. V souvislosti s bezpečnostněpolitickými spolků rozpracoval tuto tematiku Fritz-Aßmus, D.: Zur Ökonomischen Theorie der Allianzen. Stuttgart 1990, zejména s. 45.
- ⁶⁵ Ke standardním argumentům patřící pořádková úloha Ruska a kritika „přehnaných reakcí“ jeho zbytečně blízkých sousedů. Hlubšímu zkoumání však uniká jak otázka kvality demokratických kontrolních mechanismů ruské zahraniční politiky, tak i úvahy o pravděpodobné linii dalšího sociálně-ekonomického vývoje Ruska. Zdůvodnění této politické linie viz např. MacFarlane, S. N.: Russia, the West and European Security. Survival Autumn 1993, s. 3–25. K legitimaci ruských imperiálních snah viz např. Schulze, P. W.: Nervöse Nachbarn und Bürgerkriege wirken sich auch auf Rußland aus. Frankfurter Rundschau, 13. 5. 1994, s. 20. Viz též Brusstar, J. H.: cit. dílo.
- ⁶⁶ Viz Radio Praha (něm.), 11. 4. 1995.
- ⁶⁷ Viz Hospodářské noviny, 19. 4. 1995.
- ⁶⁸ A. J. Wilson hovoří o tom, že vzhledem k „technickým možnostem“ letectva „může být měřítkem pouze nejnovější stav techniky“. [Wilson, A. J.: Technical Challenges and Opportunities for Future Air Defence. RUSI Journal, 5/1994, s. 66.] Západní experti zastávají již delší dobu názor, že letecká obrana na národní bázi není v Evropě ani dostačující, ani ekonomická. [Viz Facey, D. A.: Integrated Air Defense – Extending Eastwards. NATO's Sixteen Nations, 4/1992, s. 12–15.]
- ⁶⁹ Viz Singh, J.: Defensive Security: The Conceptual Challenges. Disarmament, 4/1992, s. 112–125. Viz též Brauch, H. G.: The New Europe and Non-Offensive Defense Concepts/Implications for Military Force Planning of United Germany. Auf Mikrofilme in Dokumentations- und Fachinformationszentrum der Bundeswehr. Viz rovněž Meyer, W.: Spannocchi und die Raumverteidigung. Österreichische Militärische Zeitschrift, 6/1992, s. 481–485. Viz též Robejsek, P.: Alternative Verteidigungsstrategien – ein sicherheitspolitischer Ausweg für Osteuropa? Berliner Debatte Initial, 1/1992, s. 47–55. Klasické práce na tomto poli: Afheldt, H.: Verteidigung und Frieden. München 1976. Afheldt, H.: Defensive Verteidigung. Hamburg 1983. Spannocchi, E.: cit. dílo. Brossollet, G.: Das Ende der Schlacht. München 1976. V češtině vyšla krátká studie: Robejsek, P.: Obrana bez armády. Praha 1992.
- ⁷⁰ Viz Smit, W., Grin, J., Voronkov, L. (Hrsg.): Military Technological Innovation and Stability in a Changing World. Amsterdam 1992. Viz též Dyekman, G. J.: The 21st Century Land Warrior. Infantry, 4/1994, s. 12–14. K obecným otázkám přibývajícího významu moderní technologie pro válečné konflikty viz Fitz-Simonds, J. R., van Tol, J. M.: Revolutions in Military Affairs. Joint Force Quarterly, 4/1994, s. 24–31.